

PARA, KARIYER VE ŞÖHRET HIRSI ANTİK KENTİ MAHVEDİYOR

Efes, son nefesinde!..

22 yıl önce Efes'e kazı yapmaya gelen arkeolog Friedmund Hueber'in karısı Brigitte Hueber, çalışmaları yürüten Kallinger adlı Avusturya menşeli Kallingerbau adlı kuruluşun sahibi Anton Kallinger'e aşık olur. Kocasını terk eden genç kadın, sevgilisinin kollarına koşar. Aradan yıllar geçer ve çoktan küllenmiş bu aşk hikayesini, tuhaf bazı olaylar izler. Yakın zamana kadar Türkiye'deki arkeolojik araştırmalarını sürdüren Friedmund Heuber hakkında, Türk makamlarına yapılan bir ihbar, Efes kazıları ile ilgili birçok soru işaretini gündeme getirir.

Hüsnîye GÜLER

1 869 yılında, bölgede ilk demiryolu inşaatı için kazı yapan İngilizler, tarihi Efes kentinin ilk izlerini, bir rastlantı sonucu buldular. O dönem için ülkemizde, önemi pek anlaşılamayan olay, dünya basınında yankılar yarattı. Çünkü Efes, Roma İmparatorluğu'nun en önemli merkez ve limanlarından biriydi. Kentin nüfusu, parlak dönemlerinde, 250 bine kadar ulaşmıştı. Tabii ki İngilizler, buldukları taş parçalarının(!), ne kadar önemli olduğunu farkındaydılar.

İngilizler bir yandan demiryolunu yapmaya devam ederken, diğer yandan bu tarihi bölgenin toprak altındaki zen-

günlüklerine de gereken ilgiyi göstermekte kusur etmediler. Beş yıl boyunca yöre, tam anlamıyla hallaç pamuğuna çevrildi. Üstüne bereketli toprağı çekmiş, yüzyıllardır gün ışığından uzakta, gizemli bir uykuyu sürdüren tarihi ve kültürel değerler, bu beş yıl süresince, Efes'ten, British Museum'a taşındı durdu. Yağma öylesine acımasızdı ki, bugün bile, Artemis Tapınağı civarında bulunan devasa çukur, yöre halkı tarafından "İngiliz Çukuru" diye anılmaktadır.

Kazılıyor... Kazılıyor. Ruhsatlı, ruhsatsız, iyi niyetli, ard niyetli, farklı amaçlarla sallanan kazmaların sesleri, tam 125 yıldır, tarihi kentin atmosferinde yankılanmaktadır. Elbette bu seslerin arasına, mutsuz aşk hikayelerinin, tarihi eser kaçakçılıklarının, ihanetlerin, kariyer hırsıyla verilen sınır tanımaz mücadelerinin fısıltıları da karışmaktadır. Arkeolog mimar Friedmund Hueber'le, karısı Brigitte Hueber'in öyküsü, bunlardan sadece bir tanesidir.

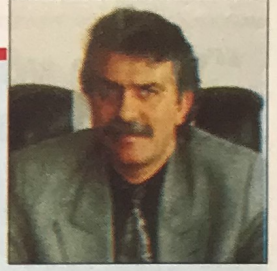
"Planlı programlı kazsınlar!"

Selçuk Belediye Başkanı Kamil Subaşı da, kazı alanı konusundaki çalışmaların yöntemi hakkında kaygı duyanlardan. Başkan, Efes'le ilgili kaygılarını şöyle dile getiriyor:

"Yamaç Evler, çatı şekli restorasyonunun yanlışlığı yüzünden dünya mirasından çıkarılmıştır. Planlı programlı kazsınlar, doğru restore etsinler.

Ayrıca onarım ve restore çalışmaları göstermelik olarak yapılıyor. Bu nedenle örneğin Yedi Uyuyanlar, Yamaç Evler, Büyük Tiyatro, Hipodrom ve Agora ziyarete uzun süredir kapalı. Bunları saymazsak, geriye ziyaret etmek için üç tane cadde kalıyor. Bu durumda Efes'i, tamamen turizme kapatsınlar. 'Şu kadar zaman sonra açacağız' desinler, daha sağlıklı olur. Tam 95 senede tarihi Efes kentinin, ancak onda biri ortaya çıkartıldı. Bu hızla gidilirse, tamamının ortaya çıkarılması için, demek ki 950 sene gerekli olacak. Geçen sene Antik Tiyatro'nun duvarlarının üçte ikilik kısmı çatlaklardan dolayı temele kadar tamamen açıldı fakat tahkikleri bu sene yapılıyor. 2500 yılda binlerce deprem geçirdi, bu arada yine bir deprem olursa ne olur? Celcus Kütüphanesi gibi, Yamaç Evler gibi restore edilip teslim edilmeli ve bu iş tamamlanmadan yenisine girişilmeliydi."

22 yıl önce Efes'e kazı yapmaya gelen arkeolog Friedmund Hueber'in karısı Brigitte Hueber, çalışmaları yürüten Avusturya menşeli Kallinger adlı kuruluşun sahibi Anton Kallinger'e aşık olur.

Atatürkçü Düşünce Derneği Selçuk Şubesi'nin iddiaları:

Efes kazıları ile ilgili iddialar, Atatürkçü Düşünce Derneği Selçuk Şubesi'nin başlattığı bir imza kampanyasıyla yeniden gündeme geldi. Derneğin başkanı Nail Özazman, özetle şunları söylemekteydi:

"Kazı ekibi inanılmaz bir vurdumduymazlık içinde, Efes'i köstebek yuvasına dönüştürdü. Efes'te halen yirmiye yakın yerde kazma vurulduğu halde yarım bırakılan kazılar var. Bilgisizlik söz konusu değilse, amaç Efes kazılarının tamamen kendilerine bağımlı kalmasını sağlamaktır. Çünkü bu dağınıklığı toparlamak Türkiye'nin ve başka ülkelerin kazı ekiplerinin yıllarına mal olacaktır. Ayrıca birkaç yer daha kazıldığında Efes'te görülecek yapı kalmayacaktır. Efes Müzesi ya da başka bir Türk müzesinin bölgedeki kazıları denetleme hakkı yoktur. Efes'teki kazı yeri adeta kurtarılmış bir bölge gibidir. İki kazı komiserinden başka hiç kimsenin buraya girmeye hakkı bulunmamaktadır. Kazı yapma izni yalnız bir ekibe verildiği için aynı ekip yirmi yerde birden kazı yapmıştır. Artemission, Yamaç Evler, Magnesia Kapısı, Hadrianus Kapısı, Agora, Celcus Kütüphanesi, Serapis Tapınağı bu ekibin kazı yaptığı alanlardır. Hemen bu projelerin tamamı, kazı yapıldıktan sonra bir restorasyon çalışmasına gidilmeden yarım bırakılmıştır. Böylece bütün kazı alanını, tek bir ekip tekellerine almıştır. Kazı alanlarının arasındaki uzaklık da bazen iki kazı komiserinin kontrolünü olanak dışı bırakmaktadır. Örneğin Artemission ile Celcus Kütüphanesi arasındaki mesafe 3 kilometredir. İki kazı komiserinin bütün kazı alanını kontrol etmesi ne derece mümkündür? Bir kazı komiserinin görev süresi iki yıl iken buradaki kazı komiserlerinden birisi, görevde üçüncü yılına girmiştir."

Yapılan kazıların sonuçlarının yabancı dilde yayınlandığı ve Türkçe'ye çevirilmediği, Türk öğrencilerine Efes'te en az sayıda yer verildiği, Atatürkçü Düşünce Derneği'nin diğer iddiaları arasındadır.

Kocasını terk eden genç kadın, sevgilisinin kollarına koşar. Aradan yıllar geçer ve çoktan küllenmiş bu aşk hikayesini, tuhaf bazı olaylar izler. Yakın zamana kadar Türkiye'deki arkeolojik araştırmalarını sürdüren Friedmund Heuber hakkında, bir süre önce Türk makamlarına yapılan bir ihbar, arkeoloğun, Efes kazılarında elde ettiği bazı arkeolojik buluntuları, 22 yıl önce Türkiye dışına kaçırarak, Avusturya'daki evini küçük bir müze haline getirdiği şeklindedir.

Yıllar sonra, Bay Friedmund Heuber hakkında, ihbarı yapan Heuber'in eski karısıydı.

22 yıl evvel, Friedmund Heuber ve bir arkadaşı, kendi ifadelerine göre "onarmak için" yurtdışına seramik parçaları götürmek istemiş, ancak Türk yetkililerine bilgi vermemişlerdi.

Avusturya Kazı Enstitüsü olay hakkında ifade isteyince Bay Friedmund Heuber yazılı olarak özür dilemiş, farkında olmadan yanlışlık yaptığını ifade etmişti. Tabii bu olay Türk yetkililere bildirilmemiş ve kapatılmıştı.

Bu arada Friedmund Heuber, 1993 yılı kazıları sırasında kazı düzenine uymayan yanlış uygulamaları nedeniyle Avusturya Bilim ve Araştırma Bakanlığı'nın da bilgisi ve isteği doğrultusunda, Kallinger'in ekibinden çıkarılır.

Ancak Friedmund Heuber, pek kolay pes edecek bir tip değildir. Nitekim

“Yayına yönelik olarak kazıldı”

Kültür Bakanlığı'na bağlı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden, adının açıklanmasını istemeyen bir yetkili ise, konuyla ilgili şunları söylüyor:

“1970’li yıllara dek Efes’te birçok alan yalnızca bilimsel araştırma-yayına yönelik olarak kazılmıştır. 1980’li yıllarla birlikte onarım-restorasyon çalışmalarına bakanlığın isteğiyle öncelik verilmiştir. Projelerin tamamlanmamasında daha çok, proje başkanlarının kişisel problemleri ve finans kaynaklarında ortaya çıkan problemler rol oynamıştır. 1993 yılından başlayarak yarım kalan bu projelerin tamamlanması, noksan olan bazı projelerin restorasyon çalışmaları ise Kallingerbau firmasına verilmiştir.”

Avusturya’daki başka bir enstitüden, 6 milyar liralık kaynak bulup Türkiye’de, eski grubuna rakip olarak kazılara başlar.

Ancak Heuber, yine pek tekin durmaz. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün ifadesine göre, Friedmund Heuber, 1994 yılı başlarında, Efes’te, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü’ne ait, malzeme ve araç deposunun kilidini kırar. İçeride enstitüye ait kazı ve restorasyon malzemelerini ve aletlerini çalar. Bu hırsızlık olayı üzerine Avusturya Arkeoloji Enstitüsü ile Friedmund Heuber mahkemelik olurlar. Tabii bu açıklamada, bir bilim adamının, hangi amaca hizmet ederek, adı bir hırsız gibi depo soyduğu, bu soygunda neler çaldığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Zaten yapılan hemen bütün açıklamalarda, yetkililer isim vermemeye özen göstermektedirler.

Kendi etti kendi buldu. Yine Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün ismi özenle saklı bir yetkilisine göre, Friedmund Heuber mahkemede de tekin durmaz. Avukatları aracılığıyla, Avusturya Arkeoloji Enstitüsü’nden bazı kişileri hırsızlıkla suçlamaya kalkar. Avusturya Arkeoloji Enstitüsü de, Friedmund Heuber’in, 1972 yılındaki vukuatını hatırlatır.

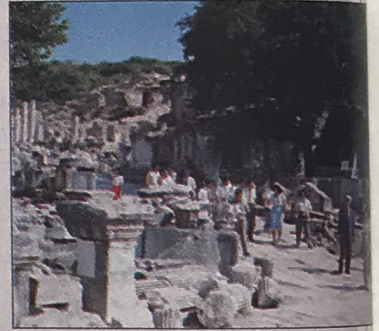
Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün açıklaması:

“1972 yılında meydana gelen olayla ilgili belge 1994 Mayıs ayında ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Friedmund Heuber’in Türkiye’deki çalışmaları durdurulmuştur. Nisan 1994’te, Friedmund Heuber, Efes’teki Avusturya Arkeoloji Enstitüsü kazılarına ait, malzeme ve araç deposunun kilidini kırarak, içeride enstitüye ait kazı ve restorasyon malzemelerini, aletlerini çalmıştır. Bu hırsızlık olayı üzerine Avusturya Arkeoloji Enstitüsü ile Friedmund Heuber mahkemelik olmuşlardır.

Friedmund Heuber, bu mahkeme dolayısıyla avukatları aracılığıyla enstitüden bazı kişileri hırsızlıkla suçlamaya kalkınca enstitü de 1972 yılındaki olayları hatırlamış, bu konuda herhangi bir belgenin olup olmadığı araştırılmış ve Friedmund Heuber’in el yazısı ile yazdığı, olayı açıkça anlatan mektubu bulunmuş ve durum Kültür Bakanlığı’na bildirilmiştir.”

Efes’teki kazıların tarihçesi

Efes’in bir kısmı ilk defa 1869 yılında demiryolu inşaatı sırasında İngilizler tarafından tesadüfen bulunur. Birtakım kazılar da yaparlar. 1874 yılına kadar devam eden kazılarda ele geçen değerli bulgular British Museum’a götürülür. Bunların arasında Lydia Kralı Kroisos’un tapınağa armağan ettiği kabartmalarla süslü sütunlar da vardır. İngilizler 1904 ve 1905 yıllarında da kazı yapmışlar, ancak buluntuların bir bölümü bu kez İstanbul Arkeoloji Müzesi’ne götürülmüştür. 1895 yılında ise Otto Benndorf başkanlığında Avusturya kazı heyeti Efes’e gelir. O sıralarda Osmanlı İmparatorluğu’nda geçerli olan kanuna göre, kazı yapılan alanda bulunan eserlerin üçte biri kazı yapan ekibe, üçte biri o arsanın sahibine verilir, üçte biri de devlete kalır. Benndorf buraya gelir, Efes Harabeleri’nin bulunduğu alanın tamamını, kendisine sağlanan bazı imtiyazları da kullanarak satın alır. Çıkan eserlerin üçte ikisi de Benndorf ve arkadaşlarına yetmeyince diğer üçte birini de götürmeye başlarlar. Bazı aydın arkeologlar devreye girip buna mani olmaya çalışırlar. Fakat padişahın çıkardığı bir فرمانla Avusturyalılar yine de hepsini götürürler. Bu ekibin kazı yapma ruhsatı ancak Meşrutiyet’in ilanından sonra iptal edilir. Bunun üzerine Avusturyalılar hatalarını kabul ederek on bir eseri iade ederler, diğerleri ise kalır. 1957 yılında bölgede kadastro çalışmaları yapılırken tapudaki gariplik ortaya çıkar. Bunun üzerine Benndorf’un mirasçıları ile Hazine ihtilafa düşer. 1965 yılında Antik kentin arazisi kamulaştırılır. Benndorf’un varisleri ile Hazine arasındaki dava Selçuk Asliye Hukuk Hakimliği’nce 29 Mart 1982’de karara bağlanır. Bu karara göre Artemis Tapınağı’nın bulunduğu, halkın İngiliz Çukuru (Artemis Tapınağı’nı daha önce İngilizler yağmalamış, büyük bir çukur açarak, bulduklarını ülkelerine götürmüşler) olarak bildiği alanda 1968 ve 1970 numaralı parseller Benndorf’un varislerine tapulanır. Selçuk Belediye Başkanı Kamil Subaşı’nın yörenin tel örgüyle çevrilmesine müdahale ederek ortaya çıkardığı olay Selçuk’ta şok etkisi yaratır.

Bu konuda herhangi bir belgenin olup olmadığını araştırır. Friedmund Heuber’in el yazısı ile yazdığı, olayı açıkça anlatan mektubu bulur ve bu mektupla birlikte gerekli ihbarı, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı’na ulaştırır. Tabii Kültür Bakanlığı da, 22 yıl sonra birdenbire ortaya çıkan bu belgeye dayana-

rak, Friedmund Heuber’in kazı ruhsatını iptal eder. Olayların gelişimi, Friedmund Heuber’in, süttten çıkmış ak kaşık olmadığını doğrular niteliktedir. Ancak, kazıları halen yürütmekte olan Avusturya Arkeoloji Enstitüsü’nden kimleri, ne tür bir hırsızlıkla suçladığı, henüz Türk makamlarınca bilinmemektedir.